

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ І СУСВЕТНАЯ КУЛЬТУРА

Спадчына

АРЫСТАКРАТЫЧНАЯ КУЛЬТУРА НА БЕЛАРУСКІХ ЗЕМЛЯХ У XIII – XVIII СТСТ.

Заканчэнне. Пачатак у № 3.

Фрыдрых Ніцшэ адзначаў, што “перадумовай рыцарска-арыстакратычнага разумення каштоўнасці выступае магутная цялеснасць, квітнеючае, багатае, нават бурлівае здароўе і тое, што абумоўлівае яго захаванне, – вайна, авантура, паляванне, танец, турніры і ўвогуле ўсё, што ўтрымлівае моцную, свабодную, радасную актыўнасць” [8, с. 305 – 306].

Адным з элементаў арыстакратычнай “радаснай актыўнасці” з’яўлялася паляванне. У ім сканцэнтраваны ўвесь комплекс характэрных рыс арыстакратычнай культуры. Так, галоўнымі героямі магнацкага палявання былі толькі высякародныя прадстаўнікі вышэйшага саслоўя. Яно суправаджалася ўдзелам пародзістых коней, сабак, сокалаў. Сам працэс нагадваў вайсковыя дзеянні, якія лічыліся пачэсным заняткам арыстакратыі. Багацце, шчодрасць праяўляліся ў тым размаху, з якім наладжваліся паляванні эліты.

Рускі даследчык М. Смірноў пісаў пра вялікага князя Ягайлу: “Адно толькі выводзіць яго з бяздзяння: палкі паляўнічы з дзяцінства да самай смерці, ён кожны год палюе ад пачатку кастрычніка да канца студзеня; гэтыя чатыры месяцы ён не выходзіць з лясоў, не падтрымлівае сувязі з астатнім светам і жыве з мядзведзямі, турамі, зубрамі і іншым насельніцтвам дрымучых літоўскіх лясоў; выпадае яму паляваць і ў іншы час года... Такім гарачым паляўнічым Ягайла застаўся і ў глыбокай старасці: у 1426 годзе, калі яму было ўжо каля 75 гадоў, палючы ў Белавежскай пушчы і гонячы звера па непраезных месцах, ён упаў з каня і зламаў сабе нагу, што, дарэчы, не адвучыла яго ад падобных подзвігаў” [10, с. 112].

Гарачым аматарам палявання быў вялікі князь літоўскі і кароль польскі Казімір IV. “Хроніка Быхаўца” распавядае, як трынаццацігадовы каралевіч Казімір згадзіўся стаць вялікім князем літоўскім пасля таго, як пачуў расказ паслоў “пра літоўскую зямлю, пра раскошнае паляванне ў Літве, пра паляванне на тураў і зуброў і на іншых розных звяроў” [12, с. 91]. “Хроніка...” таксама паведамляе, што Казімір “ахвотней жыў у Вялікім княстве

Літоўскім, чым у Польшчы, бо ў Літве было вельмі цудоўнае паляванне, там мелася шмат розных звяроў, якіх ні ў адной краіне не было, а кароль Казімір вельмі любіў паляванне” [12, с. 105].

Паляванні прадстаўнікоў вышэйшага саслоўя ўяўлялі сабой мнагадзённыя выезды на прыроду ці ў спецыяльна падрыхтаваныя ўгоддзі. Князі і магнаты выязджалі ў суправаджэнні вялікай колькасці людзей. Акрамя гасцей і сяброў гаспадара ў свеце ўваходзілі шматлікія прадстаўнікі так званых лоўчых службаў. Падрыхтоўкай каралеўскіх, вялікакняжацкіх і магнацкіх паляванняў займаліся лоўчыя, падлоўчыя, ляснічыя, стральцы, асочнікі, птушнікі, сакольнічыя, катлавыя, сабакнікі і інш. У час аблаў на дапамогу штатным служачым у якасці загоншчыкаў, клікуноў і гучкоў, прыцягваліся таксама сяляне найбліжэйшых вёсак. Яны ж былі абавязаны ўзводзіць разнастайныя лоўчыя загароды і забяспечваць харчаваннем паляўнічых сабак і сокалаў.

У княжацка-магнацкім асяроддзі папулярным відам ловаў з’яўлялася сакалінае паляванне, якое адрознівалася не толькі выключнай віртуознасцю і прыгажосцю, але і вялікімі грашовымі выдаткамі. “Валоданне сокалам лічылася другой пашля шаблі на баку прыкметай прыналежнасці да шляхецкага саслоўя” [11, с. 88]. Даследчык Жак Ле Гофф, жадаючы паказаць багацце французскага Ганцье Коля – каралеўскага сакратара, галоўнага кантралёра фінансаў, аднаго з двух каралеўскіх казначэяў, піша: “Ён жыве на шырокую нагу, мае шмат прыслугі, дываноў, коней, сабак, сокалаў...” [7, с. 148]. Кошт выдрэсіраванага сокала ў XVI ст. складаў 30 злотых і быў роўны кошту двух коней ці трох добрых валоў [16, с. 167].

Паляўнічыя сокалы забяспечваліся амуніцыяй. Для птушак шыліся палявы (працоўны) і святочны ўборы. Клабучкі, нагруднікі і нахвоснікі апошняга рабіліся з каштоўнага персідскага ці турэцкага аксаміту, упрыгожваліся золатам, серабром і жэмчугам. Вельмі пачэснай лічылася пасада сакольнічага. У “Хроніцы Быхаўца”, напрыклад, ёсць звесткі пра тое, што пасля смерці жонкі вялікага князя Аль-

герда кароль Ягайла перадаў горад Віцебск свайму сакольнічаму Фёдару Вясне [12, с. 72].

Правіламі зносін паміж прадстаўнікамі арыстакратычнага асяроддзя выступалі патрабаванні этыкету і цырыманіялу. Паводле прыдворнага цырыманіялу адбываўся камунікатыўны працэс паміж каралём і магнатамі. Акрамя таго, Н. Эліас разглядаў этыкет і цырыманіял як сістэмастваральныя элементы прыдворнага грамадства, адмаўленне ад якіх азначала для знаці “распад яе як арыстакратыі” [15, с. 111].

Этыкет як спецыяльная сістэма адносін цалкам вызначаў паводзіны вышэйшага саслоўя. Напрыклад, у камунікатыўнай сістэме прыдворнага XVII ст. прасторавая прыбліжанасць да каралеўскай асобы адпавядала месцу саслоўнай іерархіі. Усе перамяшчэнні ў прысутнасці каралеўскай асобы былі строга рэгламентаваны: “Былі мы зранку на пакоях у палацы каралеўскім на Кракаўскім прадмесці, дзе панства цяпер летам становіцца і *juxta gradum* (адпаведна месцу) у карэтах асыставалі мы панству да касцёла Сьв. Яна...” [5, с. 172].

Рэгламентаваліся таксама адносіны паміж прадстаўнікамі каралеўскай улады. У сваім дыярышы Альбрэхт Станіслаў Радзівіл апісвае здарэнне, якое адбылося ў час сустрэчы паслоў з Масквы. Адзін з іх, каб прымусіць прадстаўнікоў Рэчы Паспалітай першымі сысці з коней, зрабіў выгляд, што збіраецца вылезці з саней. Зразумеўшы падман, прадстаўнікі другога боку адмовіліся пакінуць коней. У выніку завязалася слоўная сутычка: масквічы жадалі заслухаць даручэнні караля не сыходзячы з коней. Аднак прадстаўнікі Рэчы Паспалітай настаялі, каб паслы выйшлі з саней “дзеля павагі каралеўскай годнасці”. Урэшце паслы згадзіліся і “тады толькі ўзаемна павіталіся і перадалі даручэнні караля пры пільным назіранні з абодвух бакоў за здыманьнем шапак так, нібы яны ім былі ў цяжар” [9, с. 172].

Аўтар дыярыша адзначае, што маскоўскія паслы “хацелі па-варварску ўжыць каварства ў цырыманіяле” [9, с. 172]. Такім чынам, парушэнне правіл у гэтым выпадку пагражала нанясеннем крыўды каралеўскаму гонару. У спрэчку ўцягваўся асабісты інтарэс кожнага магната, а менавіта – абражаўся гонар усяго арыстакратычнага асяроддзя Рэчы Паспалітай. Гэты інцыдэнт дэманструе сур’ёзнасць гульнявога аспекту арыстакратычнай культуры, у аснове якога ляжаць найперш паважлівыя адносіны да традыцый, што замацаваліся на ўзроўні падсвядомасці і ўспрымаліся як выкананне грамадскага абавязку.

Асаблівае месца ў іерархіі каштоўнасцей арыстакратычнай культуры адводзілася спецыфічнаму паняццю шляхецкага гонару, які ў канцы XV – XVI ст. “уяўляў даволі ўстойлівы грамадскі

інстытут” [6, с. 6], што рэгуляваў адносіны ў арыстакратычным асяроддзі і вылучаў комплекс патрабаванняў да асобы арыстакрата. О. Шпенглер адзначаў, што гонар – з’ява крыві, а не розуму – уключаў у сябе вернасць, пакорнасць, храбрасць, самавалоданне, рашучасць. Наяўнасць гонару сведчыла, што “жыццё ў дадзенай асобы нечага вартае, што яна валодае гістарычным рангам, вылучанасцю, знатнасцю” [14, с. 357]. А. Гурэвіч прапанаваў процілеглае шпенглераўскаму меркаванню пра з’яву феадальнага гонару, указаўшы на яго сацыяльную значнасць: “Уяўленні пра гонар насілі спецыфічны характар: гонар – не столькі ўнутранае ўсведамленне ўласнай годнасці, самасвядомасць чалавека, які адчувае свае індывідуальныя якасці, што адрозніваюць яго ад іншых, колькі слава сярод акружаючых” [4, с. 165].

Кодэкс шляхецкага гонару адлюстравваў вайсковую схільнасць арыстакратыі, бо яго асноўныя пастулаты прызначаліся для ваяра. Значная ўвага аддавалася маральна-этычным якасцям. Так, арыстакрат са зброяй у руках павінен быў абараняць Айчыну, свайго гаспадара – вялікага князя, уласны гонар і гонар блізкіх яму людзей, а значыць – быць спрактыкаваным воінам, смелым, мужным; прытрымлівацца правілаў вайсковай этыкі: велікадушна ставіцца да пераможаных, паважаць роўных сабе па становішчы (нават ворагаў), выконваць абяцанні і інш.

Жыццё арыстакратычнага грамадства ўпарадкавалася пэўнымі сацыяльнымі інстытутамі, якія забяспечвалі ўстойлівасць сувязей і адносін у яго межах. Адным з такіх інстытутаў з’яўлялася Рада ВКЛ – паны-рада, што ўзнікла як дарадчы орган пры вялікім князю і складалася з вышэйшых службовых асоб (маршалка, гетмана, канцлера, падскарбія, ваяводаў, кашталянаў і інш.), каталіцкіх епіскапаў і найбуйнейшых феадалаў. Як прадстаўнічы орган магнацкай супольнасці паны-рада паступова набывала ўсё большую самастойнасць. Так, прывілей 1492 г., выдадзены пры ўступленні на вялікакняжацкі пасад Аляксандра Казіміравіча, устанаўліваў, што вялікі князь не меў права адмяняць або змяняць законы, пастановы і судовыя рашэнні, прынятыя сумесна з Вялікай Радай. Пры вырашэнні спрэчных пытанняў і немагчымасці знайсці кампраміс паміж панамі-радай і вялікім князем апошні павінен быў згадзіцца з прапановай паноў.

Прыкладна ў XV ст. у ВКЛ аформіўся такі сацыяльна-палітычны інстытут, як сейм. Сейм з’яўляўся саслоўна-прадстаўнічым органам, што рэпрэзентаваў інтарэсы вышэйшага саслоўя. Згодна са Статутам ВКЛ 1566 г. у склад сейма ўваходзілі паны-рада, асобныя князі і паны па персанальных запрашэннях і прадстаўнікі павятовай шляхты, якія карысталіся правамі на сваіх землях пад

сюзерэнам – вялікім князем. На сейм запрашаліся ўсе князі Вішнявецкія, Дзярэчынскія, Друцкія, Радзівілы, Сангушкі, Чартарыйскія, Валовічы, Глябовічы, Гарнастаі, Завішы, Іллінічы, Кішкі, Нарбуты, Пацы, Сапегі, Тышкевічы, Храптовічы і інш. У кампетэнцыю вальнага сейма ўваходзіла выбранне вялікага князя, выданне заканадаўчых актаў, увядзенне падаткаў, скліканне паспалітага рушэння, наблітацыя, зацвярджэнне перамер’яў і інш. У залежнасці ад мэты склікання існавалі таксама канвакацыйны, элекцыйны, каранацыйны, пацыфікацыйны, канфедэрацыйны сеймы.

Функцыі сацыяльнага інстытута выконвала канфедэрацыя, якая ўяўляла сабой часовы саслоўны палітычны саюз, створаны для дасягнення пэўнай мэты. Напрыклад, канфедэрацыі ўтвараліся ў перыяды безуладдзя з мэтай захавання цэласнасці дзяржавы і ўнутранай бяспекі. Канфедэрацыя ўзначальвалася маршалкам і мела кіраўнічы орган – вальную раду, якая выбіралася канфедэрацкімі сеймікамі. Для забеспячэння парадку і барацьбы з палітычнымі праціўнікамі канфедэрацыі стваралі каптуровыя і канфедэрацкія суды. З XVI ст. канфедэрацыі, якія былі накіраваны супраць караля, атрымалі назву “рокаш” (рокаш – від узброенай шляхецкай апазіцыі). Вельмі часта канфедэрацыя становілася сродкам барацьбы магнатскіх групавак за ўладу або пашырэнне прывілеяў. Напрыклад, Слуцкая канфедэрацыя 1767 г. была створана прадстаўнікамі пратэстанцкай і праваслаўнай шляхты з мэтай ураўнавання іх у палітычных правах з прадстаўнікамі каталіцкай шляхты.

Сацыяльным інстытутам з’яўлялася таксама паспалітае рушэнне – асноўная форма арганізацыі ўзброеных сіл ВКЛ. У аснове паспалітага рушэння ляжаў прынцып, па якім кожны прадстаўнік вышэйшага саслоўя незалежна ад пачаў маёмасці ў час вайны павінен быў выступіць у паход. Гэты род шляхецкага апалчэння праіснаваў да канца XVIII ст.

Разнастайныя сімвалы і атрыбуты напаялі рэчавы свет, прастору і час магнатаў, пранікалі ва ўсе без выключэння сферы арыстакратычнага жыцця. Спецыяльныя знакі выконвалі функцыю захавання культурнага кода. Так, знатнасць паходжання не толькі фіксавалася шэрагам дакументаў, але замацоўвалася добра распрацаваным геральдычным апаратам. Актыўнае пранікненне геральдычнай традыцыі на беларускія землі пачалося ў пачатку XV ст. Гербы прыйшлі на змену старажытным клеймам, якія выкарыстоўваліся ў больш раннія часы з мэтай абазначэння ўласніцкіх правоў. Кожны род абавязкова належаў да якога-небудзь герба. Напрыклад, Кезгайлы карысталіся гербам “Задора”, Кішкі – “Дуброва”, Глябовічы, Забярэзінскія, Тыш-

кевічы – “Ляліва”, Радзівілы, Осцікавічы – “Трубы”, Пацы – “Газдава”, Сапегі – “Ліс” і г. д.

Спецыяльна распрацаваная гербавая сімволіка ўтрымлівала інфармацыю пра ўладальнікаў герба. Ён дэманстраваў месца арыстакрата ў феадальнай іерархіі. Каралеўская, княжацкая ці шляхецкая годнасць пазначалася пэўным элементам – каронай, якая размяшчалася на прылбіцы герба. Кожная з такіх карон выглядала па-рознаму, што дазваляла з лёгкасцю вызначаць ранг той ці іншай асобы. Некаторыя гербы адлюстроўвалі шлюбныя саюзы прадстаўнікоў магнатскіх родаў. Сямейныя гербы ўяўлялі сабой два таркі (шчыты) з прыватнымі гербамі, аб’яднанымі пад адной прылбіцай.

На тэрыторыі Беларусі існавала некалькі відаў гербаў: родавыя, прыватныя і асабістыя. Родавыя гербы падкрэслівалі прыналежнасць асобы да родавой арганізацыі, усіх членаў якой аб’ядноўвала агульнасць паходжання па мужчынскай лініі. Прыватныя гербы належалі канкрэтнаму чалавеку і насілі больш індывідуальны характар. У адпаведнасці з правіламі геральдыкі ў прыватныя гербы ўключаліся элементы сімвалікі мацярынскага герба. Нярэдка на гербе магната размяшчаліся гербы бацькавага і матчынага родаў. Складзены ў адпаведнасці з нормамі геральдыкі, такі герб дакладна паведамляў пра паходжанне і роднасныя сувязі яго ўладальніка ў некалькіх пакаленнях. Напрыклад, герб Мікалая Радзівіла Чорнага ўтрымліваў чатыры гербы: бацькоўскі “Трубы”, бабулін па бацьку “Ляліва”, мацярынскі “Падкова”, бабулін па маці “Рыбы” [17, с. 59]. Асабістыя гербы маглі надавацца за значныя заслугі ў розных галінах дзейнасці разам з правам асабістага шляхецтва, але пры гэтым іх уладальнікі былі пазбаўлены права спадчыннай перадачы.

Родавыя знакі паўсюль суправаджалі арыстакрата на працягу жыцця. Гербы размяшчаліся на харугвах, сцягах, шчытах, пячатках, манетах. Уладальнікі ўпрыгожвалі імі хатняе начынне, рукапісы, творы мастацтва. Спадчыннымі гербамі аздабляліся архітэктурныя элементы і прадметы інтэр’ера ў прыватнаўласніцкіх рэзідэнцыях. Выявы гербаў Глябовічаў, Пацаў, Сапегаў, Хадкевічаў, Радзівілаў знойдзены на гарматах, адлітых у прыватных людвісарнях [1, с. 285]. Некаторыя магнаты пераносілі ўласны герб ці асобныя яго элементы на гербы гарадоў, якімі валодалі. Так, радзівілаўскія геральдычныя сімвалы сустракаліся ў гербах Нясвіжа, Біржаў, Капыля, Клецка; першы варыянт герба Любчы ўтрымліваў гербы ўладальніка горада Яна Кішкі і яго жонкі [13]. З развіццём і пашырэннем кнігадрукавання з’явілася геральдычная гравюра. Адлюстраванымі гербаў магнатаў-мецэнатаў, на сродкі якіх выходзілі кнігі, аздабляліся адвароты тытулаў.

Напрыклад, гербы Агінскіх, Валовічаў і Хадкевіча ўпрыгожвалі “Евангелле” (1616) з Еўя, Льва Сапегі – “Служэбнік” (1617) з Вільні, Трызнаў – “Малітваслоў” (1652) з Вільні і інш. [3, с. 63].

Значнае месца ў сімваліцы арыстакратычнай культуры адводзілася вайсковым атрыбутам. Уся культура прадстаўнікоў вышэйшага саслоўя прасякнута служэннем культу зброі. Прычына гэтага ў тым, што асноўным іх заняткам з’яўлялася вайна. Спадчынная радавая арыстакратыя, што вядзе пачатак ад першых ваяроў, абавязана сваім існаваннем зброі, з дапамогай якой быў пракладзены шлях на верхнія прыступкі сацыяльнай лесвіцы. Зброя падтрымлівала культ воіна, выступаючы сімвалам адвагі, смеласці і высакародства, а таксама сведчаннем прыналежнасці да шляхецкага стану.

Адносіны да зброі ў арыстакратычным асяроддзі былі вельмі паважлівыя, яна з’яўлялася вартым гонару прадметам, а таму нярэдка трапляла ў магнацкія калекцыі. Так, напрыклад, у радзівілаўскай скарбніцы захоўвалася найбагацейшая калекцыя, якая ўтрымлівала агнястрэльную і халодную зброю розных часоў: карабелы, сагайдакі і шчыты, шаблі ў залатых ножнах, упрыгожаныя каштоўнымі камянямі мячы і кінжалы, гарматы і многае іншае.

Значнасць зброі для прадстаўнікоў вышэйшага саслоўя беларускага грамадства можна прадэманстраваць з дапамогай партрэта Валовіча з кнігі “Слава нашчадка роду Валовічаў...” (Вільня, 1669), выкананага гравёрам Л. Вілатцам. Выява чалавека патанае сярод зброі самага рознага кшталту: дзід, гармат, сякер, лукаў і інш. На партрэце зброя – гэта сімвал ваеннай адвагі магната Валовіча.

Спецыфічнасць светаўспрымання прадстаўнікоў арыстакратычнай супольнасці абумоўлівалася асаблівым стылем жыцця. Т. Веблен у манаграфіі “Тэорыя бяздзейнага класа” вылучыў наступныя кірункі дзейнасці, якія вызначаюць лад жыцця вышэйшых слаёў грамадства: дзяржаўная, вайсковая, рэлігійная служба, спорт і забавы. Для носьбітаў самага высокага стану, такіх, як вялікі князь ці кароль, гэтыя заняткі з’яўляюцца “адзінымі відамі дзейнасці, што дапускаюцца звычайна ці разумным сэнсам членаў грамадства” [2, с. 58].

Калі разглядаць тую галіну функцыянавання чалавека, якую сёння мы назвалі б прафесійнай сферай, то прадстаўнікі магнацкіх сямей, акрамя вайскавай службы, маглі разлічваць яшчэ на вышэйшыя дзяржаўныя і адміністрацыйныя пасады. Шляхце забаранялася займацца рамёствамі ці гандлем. Практычна кожная прыдворная асоба пры вялікакняжацкім двары належала да якога-небудзь знатнага роду. Магнаты і шляхта ў якасці паслоў прадстаўлялі ў іншаземных краінах ВКЛ. Арыстакраты на чале з вялікім князем кіравалі

дзяржавай. Напрыклад, пасаду канцлера ВКЛ у розны час займалі: Мікалай Мікалаевіч Радзівіл (1510 – 1522), Альбрэхт Марцінавіч Гаштольд (1522 – 1539), Ян Юр’евіч Глябовіч (1546 – 1549), Мікалай Янавіч Радзівіл (1550 – 1565), Мікалай Юр’евіч Радзівіл (1566 – 1579), Астафій Валовіч (1579 – 1587), Леў Сапега (1589 – 1623), Альбрэхт Станіслаў Радзівіл (1623 – 1656), Крыштоф Пац (1658 – 1684), Марцыян Агінскі (1684 – 1690), Дамінік Радзівіл (1690 – 1697), Кароль Станіслаў Радзівіл (1698 – 1719), Міхал Вішнявецкі (1720 – 1735), Ян Фрыдэрык Сапега (1735 – 1751), Фрыдэрык Міхал Чартарыйскі (1752 – 1775), Аляксандр Міхал Сапега (1775 – 1793), Іахім Літавор-Храптовіч (1793 – 1795). Гэтыя прозвішчы сустракаюцца і сярод маршалкаў, гетманаў, пісараў, лоўчых, ваяводаў, старостваў і іншых дзеячаў.

Прыдворная кар’ера магнатаў пачыналася з пасады намеснікаў, памочнікаў – падчашага, падстолія, падканюшага і г. д. Потым, зарэкамендаваўшы сябе, маладыя арыстакраты рухаліся далей, атрымліваючы больш уплывовыя пасады стольніка, ваяводы, пісара і г. д. З цягам часу самыя таленавітыя і спрытныя даслужваліся да маршалка, гетмана, канцлера і інш. Калі ўзяць, да прыкладу, асобу Мікалая Радзівіла Рудога, дык на працягу свайго жыцця ён выконваў абавязкі падчашага, лоўчага, ваяводы трокскага і віленскага, вялікага гетмана і ўрэшце канцлера ВКЛ. Казімір Ян Павел з роду Сапегі займаў пасады чашніка, падстолія, падскарбія дворнага, ваяводы полацкага, гетмана польнага, гетмана вялікага, ваяводы віленскага і старосты брэсцкага.

Дзяржаўным дзеячам знатнага паходжання спадарожнічаў актыўны кар’ерны рост. Аднак часам здараліся выключныя выпадкі пазбаўлення пасады за антыдзяржаўную дзейнасць. Той жа Казімір Ян Павел Сапега ў 1703 г. застаўся без пасады за пераход на бок шведаў у час Паўночнай вайны.

Стыль і лад жыцця прадстаўнікоў арыстакратычнай супольнасці дыктаваў спецыфічныя адносіны магнатаў да шлюбу. Прыватная справа стварэння сям’і ўздыхалася да падзеі грамадскага ўзроўню. Галоўнай мэтай пры гэтым было “павелічэнне ці прынамсі замацаванне рангу і аўтарытэту асоб, што бралі шлюб, як прадстаўнікоў свайго дому” [15, с. 67]. У такіх умовах арыстакраты маглі ажаніцца толькі з роўнымі свайму саслоўю. У выніку магнацкія роды цесна перапляталіся, уладанні пераходзілі ад адной сям’і да іншай. Напрыклад, праз шлюбы Радзівілы парадніліся з Астрожскімі, Вітгенштэйнамі, Вішнявецкімі, Глябовічамі, Кішкамі, Любамірскімі, Манівідавічамі, Сангушкамі, Сапегамі, Хадкевічамі і некаторымі іншымі магнацкімі родамі.

Здараліся выпадкі сваяцтва прадстаўнікоў вышэйшага саслоўя з прадстаўнікамі каралеў-

скіх дынастый. Так, у 1547 г. у Вільні адбылося таемнае вянчанне Барбары Радзівіл з вялікім князем літоўскім і каралём польскім Жыгімонтам Аўгустам II. Міхал Казімір Радзівіл быў у шлюбце з Кацярынай Сабескай – сястрой Яна III Сабескага. Другім мужам Людвікі Караліны Радзівіл стаў швагер германскага імператара, каталіцкі прынц нойбургскі і пфальцграф рэйнскі Карл Філіп з дынастыі Вітэльсбахай.

Неад’емным элементам арыстакратычнага ладу жыцця былі вандроўкі па свеце. Лічылася прэстыжным пасылаць моладзь вучыцца ў замежжа. У XVI – XVII стст. найлепшыя еўрапейскія ўніверсітэты сталі Меккай для будучых дзяржаўных дзеячаў беларускіх зямель. Напрыклад, кардынал Ежы Радзівіл вучыўся ў Лейпцыгскім ўніверсітэце, вывучаў філасофію і тэалогію ў Рымскім калегіуме. Мікалай Сапега – харунжы ВКЛ – атрымліваў адукацыю ў езуіцкім калегіуме ў Брунсбергу, ўніверсітэтах Вены, Трыра, Майнца, Парыжа. Казімір Леў Сапега – маршалак дворны, падканцлер – вучыўся ў езуіцкім калегіуме ў Мюнхене, Ингалштацкім, Лёвенскім, Балонскім ўніверсітэтах. Януш Радзівіл – вялікі гетман ВКЛ – вучыўся ў Лейпцыгскім, Альтдорфскім і Лейдэнскім ўніверсітэтах.

Вучоба ў іншых дзяржавах не абмяжоўвалася наведваннем еўрапейскіх адукацыйных цэнтраў, а суправаджалася таксама вандроўкамі па гістарычных мясцінах. Беларускія арыстакраты падарожнічалі па Германіі, Чэхіі, Аўстрыі, Францыі, Англіі, Галандыі, Італіі, Бельгіі, Іспаніі і іншых краінах, што значна пашырала і ўзбагачала кругагляд маладых людзей. Яны актыўна цікавіліся прагрэсіўнымі ідэямі ў палітыцы, рэлігіі, навуцы, тэхніцы, новымі кірункамі мастацтва і літаратуры. Вялікакняжацкія магнаты заводзілі знаёмствы з вядомымі людзьмі свайго часу. Паказальныя ў гэтым сэнсе міжнародныя сувязі Мікалая Радзівіла Чорнага. У 1544 г. у час падарожжа ён атрымаў права на княжацкі тытул для сябе і асобных прадстаўнікоў свайго роду ад імператара Свяшчэннай Рымскай імперыі Карла V. Цесныя стасункі звязвалі магната з лідэрам рэфарматарскага руху Генрыхам Булінгерам, актыўная перапіска з якім вялася амаль на працягу цэлага дзесяцігоддзя. У працэсе гэтых зносін Мікалай Радзівіл Чорны з мэтай азнаямлення з ідэямі знакамітага швейцарца накіраваў у Цюрых групу студэнтаў, сярод якіх быў яго пляменнік Ян Кішка.

Спецыфічнасць арыстакратычнага стылю і ладу жыцця, якія таксама ўключалі тыповыя спосабы баўлення часу, арганізацыю і ўладкаванне жыллёвай прасторы, выбар адзення, ежы і г. д., праяўлялася ва ўсіх сферах існавання. Выключнай асаблівасцю арыстакратыі была недасягальнасць такога самага жыццёвага ўзроўню для прадстаўнікоў іншых сацыяльных груп (нават для фактычна роўнай у правах з магнатамі шляхты).

Такім чынам, арыстакратычная культура, што існавала на беларускіх землях у XIII – XVIII стст., мела магутны патэнцыял, праяўлены якога закраналі практычна ўсе сферы дзейнасці чалавека. Намаганнямі беларускіх князёў і магнатаў была створана самабытная культура, яе здабыткі адпавядаюць узроўню не толькі агульнаеўрапейскага, але і сусветнага маштабу.

Спіс літаратуры

1. **Археалогія Беларусі** : у 4 т. / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т гіст.; пад. рэд. В. М. Ляўко. – Мінск : Беларус. навука, 1998 – 2001. – Т. 4 : Помнікі XIV – XVIII стст. / В. М. Ляўко, М. Ф. Гурын, Ю. А. Заяц; пад рэд. В. М. Ляўко. – 2001. – 597 с.
2. **Веблен, Т.** Теория праздного класса / Т. Веблен; пер. с англ. С. Г. Сорокиной; общ. ред. В. В. Мотылева. – М. : Прогресс, 1984. – 367 с.
3. **Гісторыя беларускага мастацтва** : у 6 т. / рэдкал. С. В. Марцэлеў (гал. рэд.). – Мінск : Навука і тэхніка, 1987 – 1994. – Т. 2 : Другая палова XVI – канец XVIII ст. / рэдкал. : С. В. Марцэлеў (гал. рэд.); рэд. тома Я. М. Сахута. – 1988. – 384 с.
4. **Гуревич, А. Я.** Избранные труды : в 4 т. / А. Я. Гуревич; редкол. Л. В. Скворцов. – М. – СПб. : Университетская книга, 1999. – Т. 2 : Средневековый мир. – 1999. – 560 с.
5. **Дыярыюш князя Міхала Казімера Радзівіла. Выводы Віленскага, Гетмана Вялікага В. К. Літ.** / Спадчына. – 1995. – № 6. – С. 170 – 199.
6. **Килбас, А. А.** Культура привилегированного сословия на территории Беларуси в XIV – XVI вв. / А. А. Килбас // Вестн. Бел. гос. ун-та. Сер. 3. История. Философия. Психология. Политология. Экономика. Право. – 1998. – № 2. – С. 3 – 6.
7. **Ле Гофф, Ж.** Интеллектуалы в средние века / Ж. Ле Гофф; пер. с фр. А. М. Руткевича. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. – 160 с.
8. **Ницше, Ф.** Так говорил Заратустра. К генеалогии морали. Рождение трагедии. Воля к власти. Посмертные афоризмы / Ф. Ницше; пер. с нем. – Минск : Харвест, 2003. – 1040 с.
9. **Радзівіл, Аўгуст Станіслаў.** Дыярыюш аб падзеях у Польшчы / Аўгуст Станіслаў Радзівіл // Спадчына. – 1996. – № 2. – С. 166 – 204.
10. **Смирнов, М.** Ягелло – Яков – Владислав и первое соединение Литвы с Польшею / М. Смирнов // Записки имп. Новороссийского ун-та. – Одесса, 1868. – Вып. 1. – Т. 2.
11. **Терехин, С. Ф.** Охота в Белоруссии / С. Ф. Терехин. – Минск : Польша, 1986. – 159 с.
12. **Хроника Быховца** / редкол. : М. Н. Тихомиров (гл. ред.), В. Д. Королук; пер. Н. Н. Улащика. – М. : Наука, 1966. – 154 с.
13. **Цітоў, А. К.** Гарадская геральдыка Беларусі / А. К. Цітоў. – Мінск : Польша, 1989. – 207 с.
14. **Шпенглер, О.** Закат Европы. Очерки мифологии мировой истории / О. Шпенглер; пер. И. И. Маханькова. – М. : Мысль, 1998. – 538 с.
15. **Элиас, Н.** Придворное общество. Исследования по социологии короля и придворной аристократии / Н. Элиас; пер. с нем. А. П. Кухтенкова, К. А. Левинсона, А. М. Перлова, Е. А. Прудниковой, А. К. Судакова. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 368 с.
16. **Gloger, Z.** Encyklopedia staropolska ilustrowana / Z. Gloger. – Warszawa : Druk. P. Laskauera i W. Babickiego. – Т. 3. – 167 с.
17. **Niesiecki, K.** Herbarz Polski / K. Niesiecki. – Lipsk, 1841. – Т. VIII. – 652 с.

Святлана ПАЦЫЕНКА,
старшы выкладчык кафедры менеджменту
сацыякультурнай дзейнасці
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
культуры і мастацтваў.